

УДК 334.72

О.Д.РЯБЧЕНКО, канд. екон. наук

Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

Р.В.ВОВК, канд. фіз.-матем. наук

Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна

О.В.САВЧЕНКО, О.С.ВОВК, О.В.КНУРЕНКО

Академія економіки і права, м.Харків

ПРИВАТИЗАЦІЯ І БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Розглядаються можливості участі банків у реалізації програм приватизації.

Потреба в переливі фінансових і кредитних ресурсів іманентна будь-якій економічній системі. Це пов'язано з пріоритетним розвитком як окремих галузей, так і всього народного господарства в цілому, ліквідацією дефіциту деяких матеріальних ресурсів, запровадженням передових технологій. У ринковій економіці роль фінансів і кредиту в підтриманні найважливіших народногосподарських пропорцій, в тому числі співвідношення між фондами відшкодування, нагромадження і споживання, удосконаленні структури виробництва нестримно зростає, оскільки розвиток економіки і окремих її сфер визначається фінансовими можливостями суспільства. Ігнорування цього положення, як свідчить світовий і вітчизняний досвід, призводить до непередбачуваних наслідків.

Не вдаючись в подробиці істотності поняття приватизації, не торкаючись всього комплексу пов'язаних з нею проблем, розглянемо можливості участі банків за допомогою своїх засобів і методів у цьому надзвичайно складному процесі.

Для реалізації програм приватизації, на нашу думку, повинні бути створені такі принципово важливі передумови:

- розробка механізму здійснення приватизації, чіткий розподіл зобов'язань всіх учасників процесу приватизації, а також банківських структур;
- прийняття законодавчими органами нормативних документів у розвиток положень Цивільного кодексу, що регулюють проблеми застави майна і пов'язаного з цим кредитування;
- вибір критерію вартісної оцінки майна, що приватизується, повинен визначатися світовими цінами у зв'язку з можливими закордонними інвестиціями і створенням власності іноземних громадян і фірм на нерухомість на території України;
- гарантування певних пріоритетних прав на власність, що приватизується, перш за все співробітників підприємств і організацій, жителів регіону і підприємців;

- чіткі й жорсткі терміни проведення приватизації.

Принципово важливим є визначення джерел фінансування або кредитування. Ця проблема на сьогодні практично ще ніким не розроблена і підлягає обговоренню на рівні вищих державних органів.

Вартісна форма державного майна, що приватизується, складає значну долю національного надбання країни; ця вартість повинна знайти відображення у відповідному обліково-статистичному реєстрі. Завдання вищих фінансових і банківських органів, на нашу думку, полягає, зокрема, у визначенні можливостей трансформації вартості державного майна у фонд кредитування приватизації, оскільки інші джерела фінансування і кредитування приватизації будуть недостатніми для її реалізації. Важливо в цьому зв'язку визначитись з тим організаційним принципом, який буде покладено в основу створення банківської структури, що займатиметься питаннями приватизації: можна створити спеціальний банк приватизації з мережею філій; можна сформувати головний банк приватизації з функціями головного розпорядника кредитів і координації діяльності з приватизації, а всі функції банків за домовленістю з крупними комерційними банками передати їм; можна створити фонд приватизації з аналогічними головному банку приватизації функціями, можливий і варіант кооперації з комерційними банками. Вибір повинен диктуватись конкретною ситуацією і наявними можливостями.

У такому випадку організаційна схема могла б мати наступний вид:

1 *етап*. Формуються головні й регіональні групи (відділи, комітети) приватизації з обов'язковою участю представників влади, органів приватизації, банків при обов'язковому залученні на платній основі консультантів з проблем приватизації, оподаткування, конкретної економіки.

2 *етап*. Визначаються об'єкти і терміни приватизації.

3 *етап*. На основі рекомендованої методики вартісної оцінки майна, що приватизується, групи приватизації дають замовлення на потребу в ресурсах кредитування.

4 *етап*. Банк приватизації спільно з крупними комерційними банками після ретельного вивчення їх статутних документів, аналізу стану справ і на основі аудиторських висновків формує (можливо, на конкурсній основі, якщо в одному регіоні представлені філії декількох комерційних банків) мережу на базі комерційних банків, на які буде покладено завдання кредитування об'єктів приватизації.

5 *етап*. Банк приватизації спільно з комерційними банками-партнерами з приватизації встановлює статутні взаємовідносини, ко-

мерційні умови співробітництва і правила кредитування об'єктів приватизації.

6 етап. Банк приватизації за погодженням з урядом або органом приватизації через Національний банк і Міністерство економіки та фінансів України отримує централізований ресурс кредитування об'єктів приватизації на спільно погоджених умовах (щодо термінів і відсоткових ставок). Одночасно з чітко сформульованою і жорстко визначеною програмою приватизації, котра містить всі економічні, фінансові й правові аспекти, мають бути розроблені нормативи, стимулюючі комерційні банки займатись програмою приватизації. Поряд з деякими податковими пільгами стосовно таких банків доцільно було б передбачити, можливо, інший порядок розподілу їх прибутку або пріоритетне право на продаж заставного майна у випадку банкрутства вірогідного власника. Нарешті, має бути забезпечений принцип гарантування повернення виданих кредитів, тобто визначена можливість отримання гарантії держави або переуступка нею права застави в зиск банку.

7 етап. Банк приватизації доводить до конкретних комерційних банків складений групами приватизації і затверджений відповідними органами влади перелік підприємств, що приватизуються, із зазначенням форми приватизації, суб'єкта приватизації, вартості майна, що приватизується, термінів приватизації і умов кредитування, а також підтверджує виділення ресурсу кредитування.

8 етап. Відповідно до вироблених правил щодо кредитування програми приватизації комерційні банки здійснюють конкретне кредитування об'єктів приватизації.

9 етап. Комерційні банки регулярно повідомляють погоджену з банком приватизації інформацію про хід приватизації і використання кредитів на ці цілі. Ревізійна служба банку приватизації перевіряє достовірність даної інформації і дотримання комерційними банками умов кредитування об'єктів приватизації.

10 етап. Банк приватизації спільно з комерційними банками і службами приватизації аналізує стан процесу приватизації, дотримання правил приватизації, ступінь досягнення конкретних цілей і умов, плато- та кредитоспроможність нових власників, у порядку оборотного зв'язку виробляє відповідні рекомендації для внесення коректив у політику приватизації або для прийняття рішень в необхідних умовах.

11 етап. У процесі проведення цієї роботи банк приватизації може створювати свої філії, виконувати нові функції, оскільки є можливим у майбутньому перетворення такої структури в іпотечний банк.

Якщо створюється банк приватизації, навіть без власної мережі,

як обов'язкова умова його діяльності, особливо на перших етапах приватизації повинна бути присутність державних органів як засновника банку або його акціонера (або органа, що його представляє). З ходом приватизації в міру вирішення її завдань частка держави могла б поступатись рядовим акціонерам або передаватись у вільний продаж.

Якщо до програми кредитування об'єктів приватизації підключаються комерційні банки, вони, очевидно, до свого статутного фонду мають включити як обов'язкову умову внесок держави, оскільки тільки в цьому випадку вони зможуть претендувати на отримання в своє розпорядження майна і на можливість його подальшого використання як іпотеки при вирішенні своїх специфічних банківських проблем. Держава при цьому, окрім можливості участі в управлінні комерційним банком при кредитуванні нею програми приватизації, могла б отримувати частину дивідендів комерційного банку для обслуговування програми приватизації, а комерційні банки дістали б змогу значно підсилити свій ліквідний потенціал за рахунок збільшення статутного фонду.

Звичайно, комерційні банки можуть брати участь у процесі приватизації і своїми власними або залученими зі сторони ресурсами відповідно до норм ліквідності, і в цьому вони повністю самостійні у своїх комерційних діях, щоправда, за умови дотримання загальної політики приватизації.

У чому ж полягає комплекс завдань банку? Це перш за все: вибір форм кредитування об'єктів приватизації; вибір об'єктів і суб'єктів кредитування; вибір умов кредитування об'єктів приватизації; контроль за поверненням кредитів на приватизацію; облік результативності приватизації (ефективність діяльності нового власника, виконання умов приватизації, стан майна, рекомендації з коригування або припинення відносин приватизації); управління сумами, що надходять на погашення кредитів з приватизації, у тому числі для обслуговування державного боргу, дефіциту державного бюджету або здійснення цільових інвестиційних і соціальних програм за рахунок цих коштів; поступове нагромадження навичок роботи для трансформації у подальшому в іпотечний банк; реалізація комерційних інтересів банку.

При всіх позитивних сторонах варіанта створення спеціалізованого банку приватизації з мережею філій найбільш істотним його недоліком є відсутність готових банківських структур на всіх рівнях – від штаб-квартири до регіональних відділень. Процес організації повноцінного банку може вимагати значного часу, а це заважає темпам і якості приватизації.

Переваги цього варіанта наступні:

- мережа комерційних банків з серйозною репутацією вже сьогодні здатна займатись технікою кредитування об'єктів приватизації; має у своєму розпорядженні мінімум необхідного практичного досвіду і спеціалістів (інженерів і економістів);

- у філіях крупних комерційних банків вже сьогодні обслуговується переважна кількість державних підприємств, що підлягають приватизації, і саме цим банкам і їх клієнтам у найбільш оптимальному вигляді буде надана можливість поєднання завдань кредитування об'єктів приватизації із здійсненням необхідних консультацій підприємств і вибору оптимального рішення в інтересах стабільного розвитку підприємства, яке приватизується, і зменшенні ризику кредитування для конкретного банку;

- комерційні банки зможуть бути менш залежними від органів влади при їх вірогідних спробах здійснювати зовнішньоекономічний тиск на хід приватизації та її кредитне забезпечення.

Недоліки цього варіанта такі: вірогідність послаблення жорстко детермінованої фінансово-кредитної політики приватизації; вірогідність спроб комерційних банків збільшувати свій прибуток під прикриттям цілей приватизації; подорожчання витрат, пов'язаних з кредитуванням об'єктів приватизації, оскільки послуги комерційних банків, як правило, дорожчі послуг спеціально створеного для цього банку.

Тому розумним було б об'єднання двох названих варіантів. Це дало б вигреш у часі, об'єктивно необхідному для створення автономної і дієздатної банківської мережі з метою кредитного супроводження приватизації. У даному випадку організаційна сторона діяльності банку зводилась би до створення головної служби у складі органа приватизації з функціями головного банку приватизації, а комерційні банки займались би видачею позик.

На нашу думку, здійснення приватизації можливе трьома шляхами – безкоштовно, у вигляді продажу (викупу) або акціонування з подальшим обертанням цінних паперів на ринку. Вірогідно, у багатьох випадках можливий змішаний підхід до фінансування приватизації.

Продажу (або викупу) підлягатимуть, очевидно, всі дрібні й середні державні підприємства. У їх трудових колективів як пріоритетних власників є два варіанти купівлі – з негайною оплатою або використанням кредиту. Власних грошей колективу підприємства, мабуть, буде явно недостатньо і новим власникам доведеться звертатись за кредитом до банку. Таким чином, при цьому можлива змішана форма фінансування приватизації, а майно, що стає власним, слугуватиме заставою кредиту, взятого в банку (оскільки застава, як правило, за

вартістю має істотно переважати розмір кредиту).

За несвоєчасного повернення кредиту або порушення умов приватизації майно власника як застава може перейти в розпорядження банку. Однак порядок його використання неясний. Банк, на нашу думку, повинен мати:

- пріоритетне право купівлі цього майна і наступного перепродажу його в якості власника або використанні в якості власника;
- виключне право розпорядження цим майном від імені органу приватизації для отримання максимальної користі від продажу (наприклад, на аукціоні), право домагатися виконання умов приватизації (наприклад, збереження попередньої спрямованості діяльності підприємства, зростання обсягів виробництва продукції або надання послуг чи оптимального сполучення того й другого);
- формальне виконання розпоряджень органу приватизації у зв'язку із зміною тих або інших умов приватизації та її фінансування.

Очевидно, оптимальним сьогодні був би другий варіант з гарантованою можливістю переходу до першого варіанта в міру здійснення програми приватизації, особливо у випадку створення банку приватизації, в якому контрольний пакет акцій належав би органу приватизації, або придбання банком акцій комерційних банків.

При відсутності в колективу бажання або можливостей приватизації подальша доля підприємства, що приватизується, може вирішуватись органом приватизації, зокрема, якщо він вважає за необхідне збереження підприємства, яке приватизується, в існуючій народно-господарській структурі, підприємству може бути видано кредит на пільгових умовах, надано податкові пільги або підприємство буде продано через аукціон з негайною оплатою без залучення кредиту за максимально високою (аукціонною) ціною. Якщо ж всі ці варіанти нереальні або не вигідні, вірогідно, слід було б розглянути можливість передачі цього майна банку для оперативного управління ним як альтернатива приватизації (створити свого роду "обмінний фонд") або вірогідну заставу при кредитуванні інших цільових програм регіональних органів влади.

Це майно могло б слугувати, наприклад, заставою при можливій нестачі централізованого кредитного ресурсу для приватизації і потреби залучення для цієї мети власних джерел кредитування інших комерційних банків, страхових та інвестиційних компаній, бірж, пенсійних, резервних і аналогічних фондів. Такі можливості створили б реальну передумову до початку здійснення іпотечних операцій.

Приватизація крупних підприємств скоріше за все набуватиме форму акціонування з використанням різних джерел фінансування.

Очевидно, оптимальна доля трудового колективу, пріоритетно претендуючого на титул власника свого підприємства, буде формуватись як за рахунок акцій, які він зможе отримати безкоштовно або оплатити негайно, так і за допомогою кредиту, який буде потрібний йому для реальної оплати вартості його частки за світовими цінами. В останньому випадку треба обумовити гарантії повернення позик як у формі застави майна, так, очевидно, і застави акцій, викуплених трудовим колективом або тих, що досталися йому безкоштовно. При непогашенні новим власником кредиту можливе використання як застави частини акціонерного капіталу підприємства, яке приватизується, що належить колективу, а переуступка прав власності на заставне майно банку (і в якійсь мірі органу приватизації) буде представляти цілком обґрунтований варіант його переходу до реального власника, а потім до нової політики приватизації. При цьому виникає необхідність і можливість виконання банком трастових операцій – в даному випадку управління через пропоновані банку акції приватизованої власності, тобто саме в такому сполученні і з'являється можливість участі акціями підприємств, що приватизуються, на вторинному ринку цінних паперів. Згодом банк може брати участь в управлінні цінними паперами підприємства, що приватизується, якщо частина акціонерного капіталу буде розподілена безкоштовно або за плату серед населення регіону, в якому розміщені підприємства. Все це в цілому представляє увесь комплекс можливих операцій банку в зв'язку з його участю в приватизації.

Нарешті, можлива участь західних інвесторів у приватизації безпосередньо припускає участь комерційних банків і банку приватизації в операціях з відкриття гривневих і валютних рахунків закордонних партнерів у банках України, здійсненні розрахунків у валюті при купівлі нерухомості або акцій підприємств, що приватизуються, в коригуванні курсів валют залежно від кон'юнктури на валютних ринках, у страхуванні валютних ризиків, реалізації можливостей міжнародного руху капіталів.

Отримано 21.01.2002